

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ „СВ. КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ“
ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
БИБЛИОТЕЧНО-ИНФОРМАЦИОННИ НАУКИ
Том 8, 2016

ANNUAL OF SOFIA UNIVERSITY “ST. KLIMENT OHRIDSKI”
FACULTY OF PHILOSOPHY
LIBRARY AND INFORMATION SCIENCE
Volume 8, 2016

РАЗВИТИЕ НА БИБЛИОТЕЧНАТА ИНФРАСТРУКТУРА В БЪЛГАРИЯ

АНЕТА ДОНЧЕВА

Aneta Doncheva. DEVELOPMENT OF LIBRARY INFRASTRUCTURE IN BULGARIA

Библиотечната инфраструктура се разглежда като част от инфраструктурата на културата, образованието и науката в страната. Разглежда се организацията на библиотеките в териториални системи и мрежи, както и наличието и развитието на йерархичните и координационните връзки между тях. Прави се опит да се очертае и разшири представата за библиотечната инфраструктура – освен библиотеките и библиотечните мрежи се включват и няколко компонента, които не са типични за инфраструктурата, но имат значение за нейното развитие. Това са библиотечното образование и библиотечната наука (библиотековедските изследвания); библиотечните сдружения и библиотечния печат (медии). Целта е да се насочи вниманието към изработване на стратегия за библиотечна инфраструктура, която да е основана на визията за широко достъпни, качествени и ефективни библиотечни услуги, отговарящи на нуждите на потребителите в съвременното общество.

Ключови думи: библиотека, библиотекознание, библиотечна инфраструктура, библиотечна система, библиотечна мрежа, библиотечно сътрудничество, библиотечно образование, библиотечна асоциация, библиотечна публикация

Library infrastructure is seen as a part of the infrastructure of culture, education and science in the country. The article reviews the organization of libraries in territorial systems and networks, as well as the availability and development of the hierarchical and coordinative relations between them. An attempt to delineate and expand the notion of library infrastructure – in addition to libraries and library networks are included several components, that are not typical for this infrastructure, but are significant for its develop-

ment. These components are library education and library science (library research); library associations and library literature and publication (media). The aim is to focus on developing a strategy for library infrastructure that is based on the vision of widely available, high quality and efficient library services that meet the needs of users in today's society.

Keywords: library, librarianship, library infrastructure, library system, library network, library cooperation, library education, library science, library research, library association, library literature, library publication

За същността, обхвата и предназначението на инфраструктурата съществуват много и най-различни становища и определения. Според най-употребяваните в научната литература и практиката инфраструктурата е комплекс от общи условия, които осигуряват благоприятното развитие на основните отрасли на икономиката и са релевантни на потребностите на населението. Прието е да се смята, че инфраструктурата по своята същност е съвкупността от всички необходими съоръжения и средства, които обслужват непряко икономиката и живота. Тя осигурява условия за функциониране и възпроизводство на обществото. Инфраструктурата всъщност дава възможност за поддържане и подобряване на социалните условия на живот. Един от видовете инфраструктура е социалната, включваща образование, наука, здравеопазване, култура и др. Социалната инфраструктура създава благоприятни условия за живот на населението и човешките ресурси и включва различни обекти и дейности.

Библиотечната инфраструктура (БИ) на практика се явява част от инфраструктурата на културата, образованието и науката, тъй като библиотеките биват различни видове и имат различна ведомствена подчиненост. Проблемите на БИ са много и разнообразни и се нуждаят от сериозни и задълбочени анализи и изследвания. В рамките на тази статия ще бъде направен опит основните от тях да бъдат изявени с цел проправяне на пътя на цялостни реформи на библиотечната система в нашата страна. В българското библиотечно дело и до сега все още няма национално съгласие по жизнено важни проблеми на БИ, тъй като не е разработена стратегия за развитие на национална библиотечна система и мрежи.

В нашето библиотекознание могат да бъдат намерени множество и разнообразни публикации третиращи проблеми на БИ. Те основно са свързани с организацията на библиотеките в териториални системи и мрежи, с наличието и развитието на йерархичните и координационните връзки между тях.

В рамките на обусловената от практиката библиотечна система (на национално ниво тя не е нормативно регламентирана) има нормативно определена Национална мрежа на обществените библиотеки по смисъла на Закона за обществените библиотеки (Глава трета, чл. 41–46)¹. Чрез този регламент законът дава възможност адекватно да се защитят съвременните функции и дейности на обществените библиотеки, процесите на координиране и коопериране между тях, с цел осигуряване на добри библиотечни услуги за обществото. Законовото определяне на основните участници и техните задачи в тази национална мрежа на практика обаче продължава да не решава проблемите на неравномерното разпределение на библиотеките по териториален признак, което води до неравномерно разпределение и на услуги за гражданите. Все още не са решени много въпроси за интегрирането на библиотечните дейности, за координационните връзки между обществените библиотеки и др. Определянето на тази мрежа, независимо, че е най-голямата в България, не изчерпва също така проблемите на цялата инфраструктура на библиотеките в страната. Реално у нас функционират университетски библиотеки, които са разположени в различни градове и региони и които бележат интензивно развитие през последните години. В страната функционират и специални библиотеки, създават се нови видове библиотеки, като тук нямаме предвид онези, които се появяват вследствие от въвеждането на новите информационни и комуникационни технологии. Затова, ако действително се говори за национална инфраструктура в областта на библиотечното дело, то трябва да бъде съобразено с всички видове действащи библиотеки и освен това – с изградените вече различни функционални мрежи: автоматизирани, дигитални, за обслужване и др.

Тук ще бъде направен опит да се очертае и разшири представата за БИ като освен библиотеките и библиотечните мрежи ще бъдат включени и компоненти, които може би не са типични за инфраструктурата, но оказват влияние върху нейното развитие, като *библиотечното образование, библиотекознанието (библиотечните изследвания), библиотечните сдружения и библиотечния печат (медии)*. Така се оформят следните компоненти на БИ:

1. *Библиотеки и библиотечни мрежи.*
2. *Библиотечно образование и библиотекознание (изследвания).*
3. *Библиотечни сдружения.*
4. *Библиотечен печат (медии).*

¹ **Закон за обществените библиотеки.** В сила от 06. 07. 2009 г. Обн. ДВ. бр. 42 от 5 юни 2009 г., изм. ДВ. бр. 74 от 15 септ. 2009 г., изм. ДВ. бр. 38 от 21 май 2010 г., изм. ДВ. бр.15 от 15 февр. 2013 г., изм. ДВ. бр. 68 от 2 авг. 2013 г. [онлайн]. [Прегледан на 20.08.16]. Достъпно от: <http://lex.bg/bg/laws/ldoc/2135636021>

1. Формиране и развитие на библиотечна инфраструктура в България до Втората световна война

Началото на XX век заварва българската държава след Освобождението в подем. До края на Втората световна война в страната вече е изградена следната БИ:

1. Започва бавно изграждане на библиотеки в цялата страна. Най-многобройни са тези при читалищата, които се администрират от Върховен читалищен съюз. Съществуващите библиотеки в училищата и малките градски библиотеки са слаби и в тежко състояние.

В този период се създават основните библиотеки на страната: Народните библиотеки в София, Пловдив, Търново и Шумен; първите български научни библиотеки – към БАН, Софийския университет и други висши учебни заведения. На практика е изградена мрежа от:

- държавни (народни) библиотеки;
- читалищни библиотеки;
- училищни библиотеки;
- ведомствени библиотеки.

Законовите и другите нормативни документи за библиотеките в България след Освобождението имат частичен характер и регламентират дейността на отделни видове библиотеки или отделни библиотечни дейности: Закон за депозиране на печатни произведения (1897)², Закон за народното просвещение (1909)³, Закон за учредяване на достъпни народни библиотеки (1920)⁴, законите за народните читалища (1927, 1941)⁵ правилници и инструкции за работата на големите български библиотеки в София и Пловдив⁶. Реално в този период се изграждат основните видове библиотеки в страната, които са в основата на БИ и до сега.

2. Започва провеждането на първите професионални курсове за библиотекари. Библиотекоеведски дисциплини се преподават от 1924 г. в Софийски университет „Св. Климент Охридски“.

Натрупан е и опит в изследванията на библиотечната дейност. До 30-те години на XX век са направени първите теоретични разработки в областта на библиотекознанието. Правят се първите опити за въвеждане на единни методи на описание и изработване на каталози, възприемане

² **Закон за депозиране на печатни произведения**, 1897. В: Дончева, Анета и др. Библиотечното дело в България : Сб. нормат. док. 1878–2012 г. 3. изд. / Състав. Анета Дончева, Александър Димчев. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012. с. 9.

³ Пак там, с. 63-68.

⁴ Пак там, с. 97-98.

⁵ Пак там, с. 99-102; с. 105-114.

⁶ Пак там, с. 55-61; с. 70-96.

на единна класификационна система, сигниране и др. Едни от най-модерните за времето си и добри текстове са тези на Стоян Аргиров „Ръководство за уреждане народни, общински, ученически и частни библиотеки“⁷; на Петър Ненков „Ръководство за описване, класиране и нареждане на книги в Плевенската градска библиотека“⁸; на Иван Данов „Съкратен азбучен показател на десетичната библиографична класификация“⁹ и др.

3. Специализирано библиотечно сдружение в този период не се появява. Трябва да отбележим обаче, че Елена Кирова в своята „История на библиотеките“¹⁰ споменава, че Върховния читалищен съюз на практика организира изцяло работата на читалищната мрежа от библиотеки и за тях играе ролята на подобно сдружение.

4. За съжаление, с малки изключения, няма организиран библиотечен печат.

Можем да заключим, че в този период:

- паралелно активно се развиват държавните и големите научни библиотеки;
- има силно присъствие на много добри специални (ведомствени) библиотеки;
- в библиотечното дело се създават основните правила за работа на библиотеките и основните нормативни актове за задачите и устройството им;
- натрупва се опит в обучението на библиотекарите.

II. Развитие на библиотечната инфраструктура след Втората световна война

Десетилетията, които следват, са много специфични, защото до 1990 г. развитието на библиотеките и БИ се отличава със силно идеологизиране. Характерно става строгото йерархизиране на библиотеките и използването на централизирания метод на структуриране на БИ. Нормативните актове не са с висока правна сила, но се изгражда реално поднормативната уредба към тях, която дава възможност библиотеките да

⁷ **Аргиров**, Стоян. Ръководство за уреждане народни, общински, ученически и частни библиотеки. Пловдив: Книж. В. Ив. Калайджиев и сие, 1898. 122 с.

⁸ **Ненков**, Петър. Ръководство за описване, класиране и нареждане на книгите в Плевенската градска библиотека (за съжаление останало в ръкопис).

⁹ **Данов**, Иван. Съкратен азбучен показател на десетичната библиографична класификация : Нареден според фр. изд. на Международ. библиогр. инст. в Брюксел, Белгия, и ръководството на П. Ненков от Иван Данов. Плевен: Общ. образ. д-во Съгласие, 1921. 54 с.

¹⁰ **Кирова**, Елена. История на библиотеките. София: Наука и изкуство, 1975. с. 202.

функционират пълноценно, да обслужват гражданите и да предоставят услуги.

1. През 1956 г. състоянието на библиотеките в страната позволява те да бъдат представени вече в библиотечни мрежи:

- на Министерството на културата: националната (тогава Държавна библиотека „В. Коларов“) и окръжните библиотеки;
- на читалищата: читалищни библиотеки;
- на профсъюзите: профсъюзни библиотеки в предприятия, заводи, мини, транспорт, учреждения и др.;
- на Министерството на народната просвета: библиотеки при началните, основните, единните и средни училища и учителските институти; библиотеки към висшите учебни заведения;
- на Българската академия на науките: централна и при отделни институти;
- други мрежи групират ведомствените библиотеки при министерства и клубове, военните библиотеки, медицинските, техническите и др.¹¹

В този период най-голямо влияние за инфраструктурата оказва отнасящото се до всички видове библиотеки ПМС № 2 от 20 януари 1970 г. за утвърждаване на основни положения за организиране на единна библиотечна система в Народна Република България.¹² Това постановление на практика заковава една йерархична библиотечна инфраструктура като:

- Централни библиотеки: национална и някои специални;
- Научни и специални библиотеки, изградени на отраслов принцип: библиотеки на БАН, при ВУЗ; библиотеки в областта на научната и специалната техническа информация; библиотеки на МНО и МВР;
- Библиотеки на териториален принцип: окръжни; централни градски читалищни, общински читалищни;
- Общообразователни библиотеки към предприятия и учреждения.

Факт е, че има опити да се създадат редица хоризонтални структури като съвети, комисии и др. Освен това на Комитета за култура е възложена мисията ведомствено да отговаря за всички видове библиотеки в държавата. Но въпреки това постановлението от 1970 г. се оказва повече работещо на хартия. Като цяло издаваните нормативни документи от Министерски съвет и от други държавни органи след Втората световна

¹¹ Цветанов, Ценко, Кирова, Елена. *Общо библиотекознание*. София: Наука и изкуство, 1956, с. 90–102.

¹² Постановление № 2 на МС от 20 януари 1970 г. за утвърждаване на основни положения за организиране на единна библиотечна система в Народна Република България. В: Дончева, Анета и др. *Библиотечното дело в България*: Сб. нормат. док. 1878–2012 г. 3. изд. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012. с. 147–154.

война целят да наложат централизирана и йерархизирана организация, при която не се отчитат в дължимата степен исторически обусловените и определените от съвременното развитие специфични функции на отделните библиотеки, ограничени са тяхната автономност и възможност за самостоятелно развитие.

2. През 1950 г. е създаден Държавният библиотечен институт, а през 1953 г. – специализирана катедра при Софийския университет. Първоначално в нея студентите се обучават в самостоятелна специалност, а впоследствие обучението се извършва под формата на втора специалност, придобивана успоредно с основната, и чрез следдипломна квалификация. Тази катедра в периода от 1986 до 1993 г. е в рамките на Център по културознание.

След Втората световна война много активно се развиват библиотечните изследвания. И все пак не може да се каже, че са създадени фундаментални трудове, особено в теорията на библиотекознанието като наука.

3. И през този период не се създава сдружение на библиотекарите.

4. От 1954 до 1991 г. националната библиотека издава професионалното списание „Библиотекар“. По това време се правят опити и за поддържане на научна периодика в областта на библиотечното дело. Отново националната библиотека, след 1953 г., започва поредицата „Известия на Народната библиотека Кирил и Методий“.

Съвременно състояние и проблеми на библиотечната инфраструктура (края на XX – началото на XXI век)

1. Първите реформи на инфраструктурата започват реално с Наредба за статута и дейността на библиотеките и за взаимоотношенията в националната библиотечна мрежа. Наредбата е приета с ПМС № 19 от 31 януари 1996 г.¹³ Тук библиотеките се групират както следва:

- Национална библиотека;
- Централни научни библиотеки;
- Библиотеки в състава на висшите училища;
- Регионални библиотеки;
- Читалищни библиотеки;
- Градски библиотеки;
- Училищни библиотеки;
- Специални библиотеки към научни институти; ЦДА и държавните архиви; музеите; църквите и др. организации.

¹³ **Постановление № 19 на МС от 31.01.1996 г** за приемане на Наредба за статута и дейността на библиотеките и за взаимоотношенията в националната библиотечна мрежа. В: **Дончева**, Анета и др. Библиотечното дело в България : Сб. нормат. док. 1878–2012 г. 3. изд. / Състав. Анета Дончева, Александър Димчев. София: Унив. изд. „Св. Климент Охридски“, 2012. с. 174–178.

В периода на преход към пазарна икономика нашата държава не изработи национална стратегия, релевантна на общите европейски документи, които утвърждават ролята на библиотеките в обществото. Затова дълго време имаше изоставане в промените на нормативната уредба за библиотеките спрямо темпа на реформиране на законодателната система в държавата. В края на XX в. България беше единствената европейска страна без специално библиотечно законодателство. Библиотеките не присъстват в правното пространство като субект. В периода след 1992 г. професионалната общност, подпомогната от различни програми, предложи два проекта за библиотечен закон, които по различни причини не бяха приети. В част от новоприети нормативни документи само се споменаваха за библиотеки или за техни основни дейности. Те за съжаление не третираха статута и финансирането им и не създаваха необходимите предпоставки за пълноценното им функциониране.

Въпреки усилията на библиотечната общност и многото инициативи за промени на законодателството, с помощта на което да се регламентира една съвременна БИ, не се формира национална политика и съответно обща стратегия за развитието на библиотечния сектор. Вероятно заради различното ведомствено подчинение на библиотеките не бе оценена тяхната роля в реализацията на важни национални стратегии, каквито са за тези учене през целия живот, за електронно правителство и др. Така на практика до 2000 г. те значително изостават и не отговарят на очакванията и изискванията на гражданите към тях, въпреки че се издържат от данъкоплатците. Библиотеките са този инструмент на властта, чрез който биха могли да се осигуряват правата на гражданите за достъп до информация, книги и друга литература, както и до електронна информация чрез интернет.

По данни на НСИ за 2005 г. в страната функционират 4 552 библиотеки с фонд над 2000 тома, от които НБ „Св. св. Кирил и Методий“, 27 регионални, 2 695 читалищни, 1 465 училищни, 81 към висши училища и 184 специални библиотеки. Само 17% от българските граждани ползват библиотеки, като в европейските страни този показател е над 50%. Обществените библиотеки у нас се ползват от 10% от населението, докато във Великобритания, Дания, Швеция, Финландия и др. този показател е над 60%. Подобна разлика свидетелства за ефективността на библиотечния сектор и неговата роля в гражданското общество.

Изграждането на съвременната инфраструктура започва да става възможно при последните промени. Приетият през 2009 г. Закон за обществените библиотеки (ЗОБ) е една много важна стъпка за решаването на проблемите на БИ, но само на един тип библиотеки – най-многобройните у нас – обществените. Все още предстои изпълнението на основ-

ните му разпоредби и превръщането му в действащ закон. ЗОБ на практика регламентира инфраструктура като определя следните видове: национална библиотека „Св. св. Кирил и Методий“; регионални библиотеки; общински библиотеки; читалищни библиотеки.

Важно е да се отбележи, че за първи път нормативно се обезпечават съвременна инфраструктура от самостоятелни единици, които обаче се обединяват в Национална мрежа на обществените библиотеки с нов тип взаимоотношения между различните видове. Така библиотеките стават гарант за осигуряване на свободен и равен достъп за гражданите до библиотечни и други информационни ресурси – национални и международни. Те съдействат и за изпълнението на общонационални функции, свързани със събирането и съхраняването на книжовното културно наследство и с достъпа до него. Мрежовата структура спомага оптимизирането броя на библиотеките и организацията на обслужването в съответствие с практиката на страните членки на Европейския съюз и с действителните потребности на всеки регион и същевременно дава възможности за усъвършенстване системата на финансиране с оглед осигуряване на необходимите информационни, кадрови и материални ресурси както чрез бюджета, така и чрез реализирането на проекти и програми. Законът активизира сътрудничеството на Министерството на културата с общините и ведомствата, с цел координиране оптимизацията на библиотечното обслужване и осъществяване на съвместни проекти.

Останалата част от БИ в страната се регламентира чрез Закона за висшето образование (университетски библиотеки); Закона за предучилищното и училищното образование (училищни библиотеки); Закона за БАН/Устав на БАН (за специалните библиотеки).

Важно е да отбележим, че в съвременните условия инфраструктурата е силно повлияна от други мрежи, започнали да функционират активно. Такива са:

- междубиблиотечното заемане;
- автоматизираните библиотечно-информационни мрежи;
- дигиталните мрежи;
- мрежите за обслужване;
- за закупуването и използването на документи и електронни ресурси – библиотечни консорциуми и др.
- мрежи на библиотечните персонални ресурси, целяща квалификация и установяването на съответствие на квалификацията на библиотечния персонал и др.

2. След 1990 г. настъпват промени в библиотечното образование. Катедрата в СУ „Св. Климент Охридски“ се отделя като самостоятелна и е част от Философския факултет. Тя извършва обучение по бакалавърска,

магистърски и докторски програми в професионалното направление, акредитирано от Националната агенция за оценяване и акредитация (НАОА) „Обществени комуникации и информационни науки“. От учебната 2014/2015 г. се предлага и дистанционна форма на обучение.

Държавният библиотекарски институт последователно се преименува и трансформира в полувисш Институт по библиотечно дело, в Колеж по библиотечно дело и в Колеж по библиотекознание и информационни технологии. През 2004 г. Народното събрание гласува създаването на Специализирано висше училище по библиотекознание и информационни технологии, което от 2010 е преобразувано в Университет по библиотекознание и информационни технологии. УниБИТ обучава по бакалавърски, магистърски и докторски програми в посоченото по-горе професионално направление, също с акредитация от НАОА.

През 2001 г., по проект на професионалната организация и на катедрата при Софийски университет е създаден Център за продължаващо образование на библиотекари (ЦПОБ), а през последните години Националната агенция за професионално образование и обучение (НАПОО) лицензира центрове за професионално обучение в направление „Библиотечно-информационни науки и архивистика“, по специалността „Библиотекознание“ и професията „библиотекар“.

И ако образователната система бележи успехи с добри програми и добро базово образование, то влошаващата се кадрова обезпеченост идва от липса на изградена система за кариерно развитие на библиотечните специалисти, единна система на заплащане и стимулиране на труда им. Въпреки че имаме добре развито образование по библиотечно-информационните специалности, в 52% от обществените библиотеки нито един от заетите няма библиотечна квалификация, а в 44% от библиотеките нито един от работещите няма компютърна грамотност. Персоналът в повечето библиотеки застарява и те се превръщат в непривлекателно място за работа за младите хора.

Изследванията в областта на библиотекознанието след 1990 г. се опитват да се деидеологизират и са в търсене на нови позиции. В свое изследване М. Младенова¹⁴ твърди, че липсват публикации, преосмислящи логиката на предмета и обекта на библиотекознанието като наука и функциите на библиотеките. Като резултат от демократичните промени, настъпили в страната ни, се появяват и публикации развенчаващи митовете и легендите за „постиженията“ на социалистическото библиотекознание. Някои автори изказват мнение, че ние не сме разработили и

¹⁴Младенова, Мария. Библиотекознанието в България от Освобождението до средата на 40-те години на XX век. История, теория, практика. [онлайн]. [Прегледан на 20.08.16]. Достъпно от: http://bibliographylibrary.weebly.com/uploads/3/7/9/4/37944541/_____40-__xx__new_1_.pdf

осмислили дълбоко и всестранно основните въпроси на тази наука. М. Младенова изказва мнението, че не е проучено развитието на библиотековедската мисъл в България; че нямаме нито един български терминологичен речник по библиотекознание; че има немалко „бели полета“ в историята на библиотеките в България и в изследванията на отделните видове библиотеки; че няма съпоставителни анализи търсещи мястото на българската библиотечна история в европейски контекст и препоръчва да се изследват общите и специфичните процеси, явления и тенденции, характерни както за европейските, така и за българските библиотеки.

3. В този период, още през 1990 г., се основава Съюз на библиотечните и информационните работници (СБИР) в България като доброволна и независима професионално-творческа организация, която обединява специалисти, независимо от ведомствената принадлежност на институцията, в която работят. Целта е да се обединят усилията в стремежа за усъвършенстване на библиотечната и научно-информационната дейност и да се издигне престижа на професията. От 2008 г. СБИР е преименуван на Българска библиотечно-информационна асоциация (ББИА).

През 2015 г. ББИА чества 25 години от нейното учредяване. На практика това са години, в които се осъществява застъпничество за библиотеките и тяхната модернизация. Помага се при развитието на професионалната квалификация и издигането на статута на библиотечната професия в условията на перманентна финансова криза. ББИА си извоюва позицията на гарант за устойчивото развитие и бъдещето на библиотеките в информационното общество. За съжаление през последните години организацията повече работи с обществените библиотеки, частично проявява активност по отношение на училищните библиотеки и е с най-малко ангажменти по отношение на големите научни библиотеки.

4. Професионалният периодичен печат след 1990 г. също претърпява промени. От 1991 до 1997 г. излиза сборникът „Библиотекознание, библиография, книгознание“. През 1993 г. списанието, издавано от националната библиотека е преименувано на „Библиотека“. ББИА издава от 2000 г. свой „Бюлетин“, а от 2013 – списанието „ББИА Онлайн“, което се разпространява в онлайн и в печатен вид. През 2009 г. започва издаването на „Годишник на Софийския университет Св. Климент Охридски. Философски факултет. Книга Библиотечно-информационни науки“. УниБИТ издава поредицата „Научни трудове на Университета по библиотекознание и информационни технологии“. НБКМ, ББИА, издателствата на СУ и УниБИТ публикуват и други издания по проблеми на библиотечното дело. За библиотечния печат е важно, че се оформя едно научно издание – списание „Библиотека“, което в последните години се

издаваше от Националната библиотека „Св. св. Кирил и Методий“ и СУ „Св. Климент Охридски“. Тук трябва да отбележим, че библиотеките продължават да са недостатъчно представени в различните видове медии.

Като обобщение на най-характерното за този период може да се каже:

- промяната на икономическата и обществената система в България, която силно разтърси и библиотечното дело;

- някои от проблемите на библиотеките (поглеждайки от днешна дата) се развиваха и решаваха извън и независимо от библиотечната среда – напр. масовото закриване на ведомствени библиотеки; чувствителният спад в работата на училищните библиотеки; сериозните затруднения в комплектуването на всички видове библиотеки поради пълната липса на средства и т.н. Други проблеми бяха решавани на основа на новите виждания на специалистите за развитието на библиотеките, както и на основата на определен консенсус по някои въпроси в библиотечните среди – напр. проблемът с деидеологизацията на библиотечните фондове; реструктурирането или разпада на т.нар. централизираните библиотечни системи (ЦБС); промените или разпада на т.нар. методична помощ и ръководство на библиотеките; разпада или промените във връзките между библиотеките, регламентирани в действащото години наред ПМС № 2 от 1970 г. и др.

- преходът към пазарна икономика доведе до сериозни промени в съществуващата до 1990 централизирана йерархична система на библиотеките в страната.

През изминалия 20-годишен период, въпреки усилията на библиотечната общност, не бяха изпълнени две съществени условия, довели до успех и плавен преход в другите новоприсъединени към ЕС страни:

- формиране на обща национална политика и съответно обща стратегия за развитието на библиотечния сектор, независимо от различното ведомствено подчинение на библиотеките;

- оценяване на ролята от страна на законодателната и изпълнителната власт, която библиотеките могат и трябва да играят в реализацията на важни национални стратегии.

На този етап ключовите проблеми, свързани с и оказващи въздействие върху БИ са следните:

Все още няма национално съгласие по жизнено важни проблеми на БИ, тъй като не е разработена стратегия за развитие на национална библиотечна мрежа.

На практика библиотечната мрежа не е реформирана, неравномерно е разпределена териториално, което води и до неравномерно разпределение на услугите. Опити за компенсиране на по-засегнатите части на

страната са направени с различни програми и проекти (напр. „Глобални библиотеки – България“ и др.).

Не се реализира на практика заложената в Стандарта за библиотечно-информационно обслужване визия за координиране дейността за развитието на библиотечните ресурси и библиотечно-информационното обслужване. Няма реални политики за гарантиране достъпа на гражданите до документи и услуги чрез утвърждаване ролята на библиотеките в информационното общество. Констатира се, че години след приемането на Закона за обществените библиотеки, той не се прилага пълноценно¹⁵.

Националният съвет за библиотечно дело не изпълнява функциите си по смисъла на чл. 48 от Закона.

Не се работи по предложените от библиотечната общност мерки за опазване и достъп до националното книжовно и литературно културно наследство (за което има разработена програма)¹⁶.

Недостатъчното и неритмично финансиране за обновяване на библиотечните фондове е хроничен проблем, на който се дължи отливът на читатели и ниската ефективност на използване на фондовете. Програмата на Министерството на културата бе възобновена през миналата година – тя осигурява средства на конкурсен принцип веднъж годишно и малък процент библиотеки успяват да се възползват от нея.

Библиотеките не разполагат с подходящ софтуер и хардуер, който да позволява изпълнението на програми за дигитализация на културното наследство, изграждането на интегрирани библиотечни системи и мрежи. Това се отразява негативно на кооперираното използване на ресурси, оптимизацията на труда, ефективното библиотечно обслужване, отдалеченият достъп до ресурсите и представянето на българската култура пред света.

Тревожна е тенденцията на застаряване на персонала. Няма проучвания на пазара на труда за библиотекари и съответно за реализирането на завършилите библиотечни специалности бакалаври и магистри в библиотеки и свързаните с тях учреждения и организации. Над 50% от работещите в библиотеките са без библиотечна квалификация. Изключително ниските заплати в сектора не позволяват прив-

¹⁵ **Предложения към МК за мерки за по-нататъшното развитие на обществените библиотеки** [от ББИА] [онлайн]. [Прегледан на 20.08.16]. Достъпно от: http://www.lib.bg/novini1/2014/stanoviste_biblioteki_obshtestwen_savet_Sept_18_2014.pdf

¹⁶ **Национална стратегия и програма за опазване на книжовното културно наследство в библиотеките и осигуряване на достъп до него** : проект. София: Бълг. библ.-информ. асоц., 2013 ([София] : [БПС]). 35 с. : с цв. ил., табл., факс.

личане на необходимите високо квалифицирани специалисти, а липсата на система за кариерно развитие и на единна система на заплащане и стимулиране на труда на библиотечните специалисти правят библиотечната професия непривлекателна за младите хора.

Изключително влияние върху БИ ще имат промените наложени от ИКТ и настъпилите ключови трансформации на видовете библиотеки. Българските библиотеки изостават в технологичното си обновление, внедряването на новите ИКТ и като присъствие в глобалната мрежа. Особено силно е това изоставане при обществените и училищните библиотеки.

Стратегическото предизвикателство, пред което е изправено глобалното информационно общество – да се оползотвори напълно потенциалът на ИКТ за преодоляване на традиционните форми на информационно изключване, като едновременно се даде възможност на всички граждани да се възползват от новите технологии и услуги, ще породи интегриране на БИ и *информационната инфраструктура*, която осигурява достъп на гражданите и организациите до информационните ресурси. Говори се дори за *дигитална информационна инфраструктура*.

По-голямата част от библиотеките се намират в сгради, които не отговарят на нормативните изисквания, имат остаряла и несъответстваща на очакванията на съвременния читател материално-техническа база. Много от обществените библиотеки са разположени в помещения с малка площ (до 100 кв. м.), а голяма част от тях имат нужда от ремонт на помещенията.

Библиотеките губят възможности за участие в международни проекти и програми поради липса на необходимите източници за съфинансиране.

Предложения за една съвременна и ефективна библиотечна инфраструктура в България:

– Надграждане на вложените досега инвестиции в библиотеки като Националната, регионалните, общинските и читалищните, след преглед и редуциране на цялостната мрежа, с оглед разположението им и развитието на мобилно библиотечно обслужване; в университетските и специалните библиотеки, при обновяване и стабилизиране на мрежата на БАН; в училищните библиотеки и други форми на библиотечно и информационно обслужване в училищата; в частните и други специфични видове нови библиотеки. От голямо значение е ефективното използване на вече изградената БИ.

– Изработване на нови и съвременни интегрирани програми за обучение. Разширяване на дистанционното обучение. Промени в системата

за професионално образование като една добра комбинация е обучение с ресурси на образователните институции и на библиотеките.

- По-голяма критичност към качеството на библиотечните изследвания. Необходимост от екипност в ключови и фундаментални изследвания, свързани с библиотечното дело.

- Повишаване мястото и ролята на библиотечните сдружения и активно съдействие за развитието на всички видове библиотеки.

- Създаване на система от научни и популярни издания в областта на библиотечното дело. Активно публикуване в професионални и научни платформи, възможно е в бъдеще да има и други визуални медии в областта на библиотечното дело.

Стратегията за една работеща БИ трябва да е основана на визията за широко достъпни, качествени и ефективни библиотечни услуги, отговарящи на нуждите на потребителите в съвременното общество.